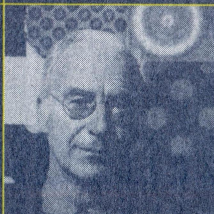
Van Marum
lezingenreeks 1999

Museale succesfactoren voor de toekomst

drs. Wim G. van der Weiden

1

drs. Wim G. van der Weiden

De laatste vijfentwintig jaar hebben veel musea ingrijpende ontwikkelingen doorgemaakt. Enkele voorbeelden zijn het inzetten van structurele educatie, de opvatting van de museumbezoeker als klant en het publieksgericht werken. Ook Naturalis heeft deze ontwikkeling ondergaan, na maar liefst 175 jaar. Hoe kan een naar binnen gekeerd, wetenschappelijk bolwerk als het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie in ongeveer tien jaar een museum worden dat in de eerste negen maanden van zijn bestaan al 270.000 bezoekers trok en de Prins Bernhard Fonds Museumprijs won vanwege 'de kwaliteit van de overdracht van wetenschappelijke kennis op een breed publiek?'
Drs. Wim G. van der Weiden, directeur van Naturalis, schetst een beeld van de veranderingen die Naturalis heeft ondergaan en de succesfactoren die daar een rol bij hebben gespeeld. Hij kijkt bovendien naar de trends in de gehele museumwereld en gaat in op de vraag hoe de musea -en Naturalis- succesvol kunnen zijn in de toekomst.

De Van Marum Lezingenreeks

Elk boekje uit de Van Marum Lezingenreeks biedt een inspirerende lezing van een prominente spreker uit de praktijk van de wetenschap- en techniekcommunicatie. Vakgenoten uit de wetenschap- en techniekcommunicatie worden aan de hand van een toekomstgericht verhaal mét leerpunten uit de praktijk, uitgenodigd tot reflectie. Dit boekje uit de Van Marum Lezingenreeks biedt een integrale weergave van de lezing van drs. Wim G. van der Weiden uitgesproken tijdens de bijeenkomst van de Van Marum Sociëteit van 25 maart 1999.

Colofon

Vormgeving: de Vormers, Utrecht
Papier: omslag - Pinstripe ivoor, lompenhoudend papier
binnen - Freelife, recycled papier
Verantwoording foto's:
foto omslag en binnenzijde kaft: Uit de tentoonstelling Natuurtheater
kleine foto rechtsboven op de kaft: Camerasaurus in de 'Oerparade'
kleine foto rechtsonder op de kaft: het Aankomstpunt in Naturalis
Foto's zijn genomen in Naturalis
pasfoto: Wim van der Weiden, directeur Naturalis
Afbeelding Van Marum: Vrij naar het portret van Martinus van Marum geschilderd door Ch. H. Hodges in 1826, Teylers Museum Haarlem
Redactie: Robert Braam en Riëtte Dekkers

Uitgave: Stichting WeTeN, Postbus 171, 3500 AD Utrecht.

Van Marum lezing 1999 nr. 1, 25 maart 1999

Museale succesfactoren voor de toekomst

drs. Wim G. van der Weiden

Van Marum lezing 1999 nr. 1

Dames en heren,

In deze lezing zal ik u een indruk geven van de context waarbinnen wij Naturalis hebben opgebouwd. Onwillekeurig heeft daarbij de verzelfstandiging van de voormalige rijksmusea een grote rol gespeeld. Allerlei zaken die in een wetenschappelijk instituut, zoals Naturalis was, heel ongebruikelijk waren, konden door het management binnen het kader van die verzelfstandiging aan de orde worden gesteld. Zo werd een ontwikkeling op gang gebracht naar een nieuwe organisatie met een duidelijke dubbelfunctie: niet langer alleen wetenschap, maar ook het presenteren van die natuurhistorische wetenschap aan een breed publiek. In mei 1991 ben ik begonnen in Naturalis, op het moment dat het besluit was genomen dat er nieuwbouw zou komen. Ook de architect was inmiddels door de rijksbouwmeester geselecteerd. Verder was er een aanzet tot een programma van eisen, slechts gebaseerd op enige aannames, waardoor er nog lang geen sprake was van een compleet beeld van het totale project. Er was ook al over een budget nagedacht. De totale kosten werden geraamd op 60 miljoen gulden, nog niet de helft van de definitieve investering, die uiteindelijk 135 miljoen gulden bedroeg.

Ik praat trouwens niet vanuit Naturalis alleen, vandaar dat ik mijn verhaal over ons museum plaats binnen een bredere context. Ik heb het genoegen gehad om vanaf 1970, dus nu inmiddels bijna een jaar of dertig, in de museumwereld werkzaam te zijn. Voor Naturalis heb ik – in Den Haag - ook het Museon en het Omniversum mogen bouwen. Het voordeel daarvan was, dat ik de nodige ervaring heb opgedaan ten aanzien van bouwprocessen, met alle problemen van dien, maar ook met alle fantastische aspecten die daaraan zitten. Die ervaringen zijn mij tijdens mijn werk in Leiden goed te stade gekomen. Maar voor ik u verder over die ervaringen vertel, wil ik eerst nog een tweetal opmerkingen maken over het begrip 'museum'.

Wat is een museum?

Wanneer mensen aan musea denken wordt er altijd in eerste instantie aan kunstmusea, en in 90% van de gevallen aan hele grote musea gedacht. Als u weet dat er in Europa op dit moment, Oost-Europa meegerekend, 35000 musea zijn, waarvan het overgrote merendeel, zeg maar 98%, niet meer dan gemiddeld 50000 bezoekers per jaar trekt en zo'n 10 man in dienst heeft, dan hebben we het over iets heel anders, dan waar de mensen een museum meestal meteen mee associëren. Dat is mijn eerste opmerking.

Musea in de media

Mijn tweede opmerking betreft de belangstelling die de kranten - en de media in het algemeen - aan musea schenken. Die aandacht gaat bijna altijd uit naar de kunstmusea. Naturalis komt dan wel eventjes in het nieuws als het die grootste parel ter wereld wil kopen, maar die Rembrandt die het Mauritshuis wil verwerven, daar wil de pers veel meer en veel langer over schrijven.

Kenmerken van Rijksmusea voor de verzelfstandiging

Ik wil u nu een beeld geven van de periode waarin Naturalis gecreëerd werd, de jaren waarin de verzelfstandiging van de rijksmusea tot stand kwam. Naturalis was voor de verzelfstandiging, als 'Rijksmuseum van Natuurlijke Historie' of - sinds midden jaren '80: 'Nationaal Natuurhistorisch Museum' -, het prototype van een rijksmuseum in de oude zins des woords, met alle aspecten van dien. Ik zet ze voor u even op een rijtje.

- ***Sterk naar binnen gekeerd.*** Het was een organisatie die eigenlijk alleen maar bij collega- wetenschappers bekend was, en natuurlijk ook bij de echte natuurliefhebbers, zoals vogelkijkers. De gemiddelde Nederlander echter had nog nooit van het museum gehoord.
- ***Volledig objectgericht.*** Over themata voor een breder publiek had men nog nooit gedacht. Men beperkte zich tot onderwerpen die voor de wetenschappers interessant waren. Het ging daarbij vooral om een zorgvuldig beheer van de objecten, om die goed te bewaren en – zoals bij een archief – voor toekomstige generaties beschikbaar te houden. Aan die objecten werd dan studie verricht en dat was belangrijk voor de natuurhistorische wetenschap, voor de studie van nieuwe soorten, van biodiversiteit en evolutie.
- ***Niet markt- en kostenbewust.*** Er werd nooit gekeken naar wat iets echt kost. Toen ik bij het museum binnenkwam heb ik daar wel eens naar gevraagd. Er stond wel ergens dat met publicaties, zoals de vaste magazines, zo'n 130.000 gulden per jaar gemoeid is. Maar niemand had daar ooit bij berekend hoeveel personele kosten daar nog achter zaten. Neem bijvoorbeeld de formatieplaatsen voor onderzoek dat niet direct op de collectie gericht is, maar wel hiermee gemoeid is. We hebben het nog eens omgerekend en nu blijkt dat onze tijdschriften zo'n 1.5 miljoen gulden kosten.
- ***Een heel traditioneel management.*** Dat wil zeggen dat de beste leerling van de klas, dus de beste conservator, tevens de directeur was en bovendien hoogleraar aan de universiteit. Die had dus - met alle respect - in eerste instantie niet zoveel belangstelling voor management, maar des temeer voor de wetenschap. En dat was in feite ook zijn taak.

Tussen mijzelf en de laatste hoogleraar-directeur was er een interim manager aan het bewind. Toen ik binnenkwam zei iemand letterlijk: 'Nou, het is in ieder geval beter dan een interim manager, want jij bent tenminste een residerend directeur'. De keuze van het woord alleen al maakt duidelijk wat voor atmosfeer daar toen heerste.

De verzelfstandiging

De verzelfstandiging betekende een enorme ommekeer voor het instituut.
Voorheen bepaalde het ministerie in feite alles, tot op het niveau van functiebeschrijvingen en personeelsbeoordeling toe. Een personeelsbeoordeling vond niet plaats in Leiden, in het museum, maar de medewerkers werden in Rijswijk, in het ministerie van WVC ontboden. Daar zaten dus volslagen buitenstaanders te beoordelen of het in ons museum wel goed ging.
Dat werd ineens totaal anders, want het ministerie ging niet meer alles zelf in de uitvoerende zin mede bekijken, maar beperkte zich voortaan tot het bepalen van de spelregels.

De gevolgen van deze cultuuromslag voor de instelling:

- ***De overgang van een volledig van het ministerie afhankelijk instituut naar een autonoom instituut.*** Wat betekent dat de verzelfstandigde musea een eigen bestuur hebben. In de stichtingsvorm is dat de directeur; één persoon is de bestuurder en de raad van toezicht zit daarnaast. Deze vorm wordt dan een stichting naar het commissarissenmodel genoemd. De raad van toezicht heeft dus als zodanig niet echt de beslissende stem. Die is voorbehouden aan de directeur, tenzij uiteraard de staatssecretaris anders beslist.
- ***De verschuiving van non-profit naar een not for profit-instelling.*** We moeten nu veel meer de eigen broek moeten ophouden dan voorheen het geval was. We moeten nu proberen de derde geldstroom daadwerkelijk op gang te brengen. In ons geval wil dat niet alleen maar zeggen het werven van sponsors, maar bijvoorbeeld ook andere departementen - van landbouw en natuurbeheer bijvoorbeeld - bij onze activiteiten betrekken. We moeten dus ook in financieel opzicht een breder terrein bestrijken.
- ***Het ministerie is geen controleur meer, maar zelf de eerste en misschien wel de grootste klant.*** Het woord 'klant' was daarvoor bij ons onbekend. We hadden bezoekers en die bezoekers hadden zich maar te gedragen naar wat wij vonden dat zij mochten zien en hoe zij het moesten zien. Er werd eigenlijk nooit nagegaan of de bezoekers ons museum wel interessant vonden.

Ontwikkelingen in de museumwereld in de periode van verzelfstandiging

Het museumbezoek is in de laatste tien tot vijftien jaar in algemene zin in hoge mate toegenomen. Er is natuurlijk nog altijd een hele grote groep die nooit komt, maar zowel in absolute aantallen, als in percentages is er sprake van een stijging. Die toename wordt met name veroorzaakt door de zogenaamde blockbusters: tentoonstellingen die in korte tijd veel bezoekers trekken. In de rijksmusea kregen daardoor in 1996 een miljoen meer bezoekers dan in 1995. Denk maar aan de eerste dinotentoonstelling die – overigens voor mijn tijd - in Leiden is gehouden en die toch maar eventjes in vijf maanden tijd 370.000 bezoekers trok.
Een andere oorzaak van de sterke toename is te danken aan de groep goed opgeleide 40-plussers, die nog altijd de grootste groep zijn die naar musea komen. We hebben wel allerlei ideeën over hoe we jongeren en dergelijke moeten binnentrekken. Maar als je grotere aantallen wilt dan moet je daarmee bij de inrichting wel rekening houden, want deze groep sleept heel wat meer mee dan je zo op het eerste gezicht denkt. Als nu Rick van der Ploeg almaar vertelt van publieksparticipatie, het museum naar school en wat dies meer zij, dan zal ik niet direct nee zeggen, maar dan heb ik er toch wel een fors aantal opmerkingen bij.

Trends

Naast de toename in het bezoekersaantal van musea speelden er nog meer zaken een rol die van invloed waren. Ik noem er een aantal waar wij als museum mee te maken hebben.

- ***Groeiende vraag naar maatwerk.*** Wat op dit moment heel sterk te merken is, is dat de bezoeker, onze klant, veel kritischer is geworden. We merken dat ze veel vaker maatwerk willen. Om een voorbeeld geven, we hadden een bureautje arrangementen. Daar zat één medewerker, dat zijn er inmiddels 3,5. En waarom? Omdat niemand precies hetzelfde soort rondleiding wil, niemand precies hetzelfde soort hapje wil eten als dat er bij zit, en omdat men allerlei andere wensen heeft rondom symposia en wat dies meer zij. Dus er is veel meer behoefte aan maatwerk.
- ***Van groepsbezoek naar individueel bezoek.*** Vroeger kwamen er veel meer mensen echt met bakken tegelijk zoals bij de Keukenhof, met bussen naar het museum toe. Het is overduidelijk dat wij het veel meer van de individuele bezoeker moeten hebben. Zorgen dat je in de Erop-Uitgids staat, waar we gelukkig meteen in gekomen zijn, heeft veel meer invloed dan bij tien touroperators boven aan de lijst te staan.

- ***Een afname van het herhalingsbezoek.*** Er is vreselijk veel concurrentie tegenwoordig, het aantal nieuwe attracties, musea en wat dies meer zij, neemt met de dag nog altijd toe. Daardoor is de focus op herhalingsbezoek, waar we altijd allemaal zo trots op zijn, toch heel vaak een beetje verspild geld. Een heleboel mensen gaan liever wat nieuws zien dan dat ze weer naar hetzelfde teruggaan. Al is een film nog zo goed, je gaat er niet gauw voor de tweede keer naar toe. Je pakt toch liever een nieuwe film, want dat is een nieuwe sensatie. Zolang wij nog die groei zien aan allerlei mogelijkheden waar je heen kunt gaan in ons land, dan zul je merken, dat het herhalingsbezoek vergeleken met 10 jaar terug, ik denk zeker met 30 tot 40% is teruggelopen. We richten ons daarom meer op éénmalige bezoeken.
- ***De tijdsduur van de aantrekkingskracht van opstellingen is veel korter geworden.*** Dit is te wijten aan de afname van het herhalingsbezoek. Vroeger kon je rustig zeggen: een permanente tentoonstelling staat er voor 10 jaar. Wij hebben de investering nu gebaseerd op 7 jaar. Want ik denk dat als wij na 7 jaar niet totaal ons gezicht weer vernieuwen, of althans op hele grote onderdelen, dat je dan echt je publiek gaat verliezen. Dus een kortere looptijd van de opstellingen.
- ***Er is een groeiende vraag naar de verbreding van activiteiten.*** Er is een groeiende vraag naar een verbreding en verspreiding van kennis en wat dies meer zij, of dat nu is via het informatiecentrum of een website. Aan al dat soort zaken zul je in deze tijd als museum mee moeten doen.

In deze context van wat er allemaal speelde, zijn wij als Naturalis dus begonnen. Ik wil aansluitend nog even ingaan op de historische achtergronden waaruit Naturalis is ontstaan. Ik heb het dan over de periode 1820-2000.

De wetenschappelijke basis

Het museum dat in 1820 door koning Willem I was opgericht, was in de periode tussen 1820 en 1986 echt een internationaal erkend en gewaardeerd wetenschappelijk instituut. Ik zal daar nooit een kwaad woord over willen horen, want in de wereld van de natuurhistorische musea tellen wij echt mee bij de toptien van de wereld en dan gaat het dus echt om de wetenschappelijke kant. Dat komt doordat in de jaren voordat er eindelijk besloten werd een publieksfunctie aan het museum te geven, er een unieke collectie is verzameld, inclusief de opbouw van kennis en documentatie die daarmee gepaard gaat. Deze collectie omvat een 10 miljoen objecten met een weten-

schappelijke achtergrond. In die collectie hebben wij veel dieren die de standaard zijn voor de soort waartoe ze behoren. Die zijn voor het eerst in Naturalis beschreven en zijn daarmee bij al het verdere onderzoek aan de betreffende soort het standaardexemplaar. Deze exemplaren zullen – gezien hun status en hun kwetsbaarheid – overigens nooit worden uitgeleend en ze zijn ook bijna nooit in een expositie te zien.

Naar een nieuw natuurhistorisch museum

Het was Eelco Brinkman die op een gegeven moment een aanleiding vond om eindelijk een presentatieruimte te kiezen voor het Natuurhistorisch Museum. Het oude legermuseum in het Pesthuis in Leiden was verhuisd naar Delft. Ze moesten toch wat met dat gebouw en toen werd er gezegd; 'oké, dat is nou een prachtige kans, daar komt de nationale natuurhistorische presentatie'. Vervolgens kwam het gouden moment van de interimdirecteur. Die heeft toen gezegd: 'Dit museum zit al in zeven gebouwen verspreid over heel Leiden. Dit wordt het achtste gebouw. Zou het dan niet eenvoudiger en verstandiger zijn -en misschien wel goedkoper op den duur- om al die gebouwen af te stoten en naast dat Pesthuis een nieuw gebouw te zetten zodat je ook van die enorme multilocatie af bent?'.

En toen is besloten: 'er zij nieuwbouw'. Dat is het moment zou je kunnen zeggen waarop ik werd gevraagd en het genoegen had om nog één keer een museum te mogen bouwen.

In 1995 ging de eerste paal de grond in. Vorig jaar zijn wij op 7 april opengegaan. In november van dat jaar hebben wij de Prins Bernhardprijs gekregen voor de overdracht van wetenschap naar een breed publiek. Ik moet eerlijk zeggen, dat was echt een prachtig geschenk. De jury is er zo een die helemaal niet eens met je praat, ik wist niet eens dat ze binnen waren geweest. Zo'n prijs word je dan dus echt in de schoot geworpen wat je natuurlijk op allerlei manieren kunt uitbuiten. Op 31 december, dus zeg maar na één jaar open te zijn geweest, hadden wij 270.662 bezoekers. Op dit moment zitten we op 347.000. In ons eerste jaar halen we de 350.000.

Succesfactoren van Naturalis

Als ik nu kijk naar hoe wij geprobeerd hebben om op al die ontwikkelingen in te haken, dan hebben wij inderdaad in al onze activiteiten bewust gescoord op een aantal succesfactoren. Ik noem er een paar.

- ***Juiste insteek bij de keuze van de doelgroep***

Om te beginnen hebben we gezegd: het nieuwe natuurhistorische museum moet in ieder geval een totaal worden waar een enorme groep Nederlanders, namelijk de natuurliefhebbers, met genoegen zal komen. Dus hebben wij ons allereerst gericht op de doelgroep 'natuurliefhebbers'. Vergeet niet, hoeveel leden zijn er niet van Natuurmonumenten, van het Wereldnatuurfonds ? Al die leden hebben allemaal een gezin achter zich en die lezen ook tijdschriften als Natuurbehoud. Daarom hebben wij dus vanaf het begin geprobeerd daar contacten mee te leggen. In Natuurbehoud, dat hebt u misschien gezien, is een uitgebreid artikel over ons museum verschenen. Daarmee bereiken we een enorme achterban, die op zijn beurt ook weer andere mensen voor een bezoek aan Naturalis kan opwekken.

- ***Gebruik maken van de wetenschappelijke roots***

We zijn dus heel bewust gaan zitten, je zou kunnen zeggen, tegen onze 'natuurlijke familie' aan. Dat blijkt geweldig te werken. Wij hebben dan ook gezegd: je moet tevens die wetenschap een plek geven. Er zijn heel veel mensen, juist in die sfeer van natuurliefhebbers, de vogelkijkers enzovoorts, die op deelgebieden ongelofelijk veel kennis hebben. Die moet je dus niet teleurstellen. Dat willen we ook niet, en daar werken we aan.

- ***Inspelen op vragen van geïnteresseerde bezoekers***

We hebben een natuurinformatiecentrum gebouwd waarin onder meer een referentie-collectie is opgenomen - zowel op geologisch als biologisch gebied - van alles wat in de Nederlandse natuur voorkomt. Dus als u denkt: 'Wat is dit voor een raar torretje wat ik op de vloer van kasteel Oudaen vind, dan neemt u het in een doosje mee, en kunt u ditzelfde torretje in ons informatiecentrum terugvinden. Niet alleen maar in de referentiecollectie, waar u het zelf kan opzoeken, maar ook in alle achtergrond-documentatie daarover in computers en via beelden, cd-roms en noemt u maar op. Dat alles is nog niet compleet, dat zeg ik er direct bij, omdat vooral het vullen van dat soort gegevens bij dit soort zaken – zoals u wellicht weet - enorm veel tijd en aandacht vergt. Er zijn continue mensen mee bezig. De wetenschappers werken er ook aan mee, die schrijven essays en die worden dan herschreven door iemand die de informatie in veel eenvoudiger Nederlands vertaalt. Wij zijn een box aan het

opbouwen van de meest gestelde 1000 vragen. We zitten nu geloof ik op 450. Er zijn natuurlijk altijd vragen die terugkomen in één of andere vorm. Vraag en antwoord krijgen mensen direct op het scherm.

- ***Het hanteren van een 'publieksnaam'***

We heten niet voor niets Naturalis. Het lijkt heel gemeen, maar we hebben heel bewust in onze publieksnaam het woord museum er uit gehaald. Het staat wel altijd in onze ondertitel: nationaal natuurhistorisch museum. Ik heb zelf mensen horen zeggen, die rondliepen in het museum: 'Maar dit is een museum'. Die waren dus echt naar ons toe gekomen met de verwachting een soort dode dierentuin aan te treffen en die overigens bij nader inzien bepaald niet ontevreden waren. Want dat moet ik u zeggen, er zijn natuurlijk altijd mensen die iets te mopperen hebben, maar als u de gastenboeken doorkijkt is het ongelofelijk- ik krijg er af en toe de tranen van in de ogen- wat mensen daar echt emotioneel in ons museum beleven en hoe prachtig ze Naturalis vinden.

- ***Klantgerichtheid doorvoeren in de hele organisatie***

Alle medewerkers- ongeacht wie, inclusief ikzelf- zijn gedwongen geweest om cursussen klantgerichtheid te volgen en te blijven volgen. Dit om te zorgen dat de sfeer in dat museum inderdaad vanaf het moment dat je als bezoeker binnenkomt er een is van echt welkom te zijn. Het klinkt misschien gek, maar het werkt. Het werkt zelfs tussen de collega's onderling. We zijn eerst begonnen met de interne klantgerichtheid. Want hoe vaak heb je niet dat je zegt van ja, die afdeling is nooit op tijd klaar. Of de AudioVisuele-afdeling heeft het bijvoorbeeld altijd gedaan. Die zitten het laatst in de rij, die arme mensen krijgen altijd op hun falie. Dit soort zaken wordt in zo'n cursus herkenbaar en bespreekbaar.
Daarnaast heeft iedereen bij ons nu geleerd hoe je met agressie kunt omgaan. Want er treedt wel degelijk agressie op in een museum, zeker als op een gegeven moment een rij staat van zestig meter. Wat hebben wij daarbij o.a. op gevonden? Er gaat iedere keer iemand langs die rij lopen en zegt: 'Ik schat dat u nog een kwartier moet wachten, vindt u dat erg?' Dat scheelt! Mensen reageren dan dikwijls als volgt; 'Nou nee, een kwartiertje, dat kan wel'. Hetzelfde hebben we met de liften. In een nieuw gebouw zitten altijd bouwfouten. Onze lift is veel en veel te klein. Als je dan, zoals op een 2e paasdag of de zondag in het museumweekend, ineens zo'n 4000 tot 5000 bezoekers binnenkrijgt, waarbij iedereen volgens mij zijn invalide opa of oma meeneemt in een wagentje, en er bovendien ook nog eens een stuk of 40 kinderwagens rondrijden, die ook allemaal in die lift moeten, dan wordt het oorlog. Dat is echt

waar. Juist als de kerngezonde mensen ook nog eens een keer met de lift willen. We hebben nu bij dat soort dagen een liftboy of een liftgirl. Die zegt dan: 'Ja sorry, de lift gaat nu eerst even naar boven, maar we komen straks weer terug'.

- ***Verbazen en verwonderen als doel***

Het belangrijkste van een museum is verbazen en verwonderen, want met één of twee bezoeken kun je nooit een attitude veranderen. Dat hopen de musea nog wel eens en we hebben een periode gehad dat we zelfs een sociaal-emancipatorische stroming hadden op educatief gebied in de musea. Dan dachten we dat we echt hele bevolkingsgroepen de vrouwenemancipatie via de musea konden aanpraten, of het racisme konden uitbannen. Natuurlijk, je kunt je steentje bijdragen, maar het is eigenlijk niet meer dan een bewustmakingsproces wat je op gang kunt brengen, ofwel 'raising awareness' om de engelse term te gebruiken. Dan bedoel ik dat mensen zich inderdaad bewust worden van die verscheidenheid van de natuur, dat het fantastisch is, en dat iedereen er iets aan kan doen om het zo te houden door zijn eigen gedrag te veranderen. Als dat ons lukt in mijn museum dan ben ik al heel blij. Dan hoeven ze voor mij helemaal niet te leren hoeveel onbekende diersoorten we nou wel of niet op de wereld hebben rondlopen of allerlei evolutionaire processen meteen te begrijpen. Dat is niet noodzakelijk. 'Raising awareness' moet in een sfeer plaatsvinden zoals J. Ortega Y Gasset in 1929 in zijn beroemde 'Opstand der Horden' eigenlijk al zei: 'Zich verwonderen, zich verbazen is beginnen te begrijpen'.
We laten mensen zich continu verbazen, we laten hen zich continu verwonderen over de zaken die er zijn. En het gekke is, mensen worden vanzelf nieuwsgierig. Zo worden ze allemaal een klein beetje een wetenschappertje.

- ***Aanbod van programma's voor kleine wetenschappertjes***

We hebben dat ook voor de kinderen gedaan en dat is dan wel echt educatief. We hebben nu twee programma's, de een heet de 'fossiel-o-loog' en de ander de 'kei-o-loog'. De kinderen worden in het lesprogramma dan inderdaad conservator. Ze moeten zelf stenen gaan determineren binnen die tentoonstellingen en later in een aparte educatieve ruimte. Dat is buitengewoon belangrijk! Dat soort dingen, om die door het geheel heen te verweven, lukt je alleen wanneer je dat doet met een aantal mensen die diezelfde manier van denken hebben. We blijven een kenniscentrum en dat merk je ook aan de reacties van het publiek. Verder doen ze er misschien niet zoveel mee, maar ze worden zich er wel van bewust.

Hoe zie ik de toekomst van musea en hoe zie ik de toekomst van Naturalis? Ik denk dat als we het als museum goed willen doen in de komende tijd, we zullen moeten voldoen aan twee dingen:

1. Het museum als platform van de maatschappij

Enerzijds zal een museum echt veel meer dan voorheen een soort toneel, een soort platform moeten zijn voor zaken die de mensen bezighouden, die de maatschappij beroeren.
Om te beginnen -misschien heeft u het gelezen- zijn wij bezig, om de stier Herman naar Leiden te halen. Niet alleen maar als stunt. De stier Herman is het prototype, het symbool van de biotechnologie. En biotechnologie betreft een problematiek die veel mensen vandaag de dag bezig houdt, bijvoorbeeld of we nu wel of niet gemanipuleerde sojaballen willen eten. Het is in ieder geval iets wat heel erg speelt. Voor ons is het in feite een stap in de studie van de natuur, een vervolg op de evolutieprocessen en domesticatie van dieren. Bij dat laatste is natuurlijk ook ongelofelijk gemanipuleerd. Nu gaan we in een volgende stap met de genen aan de slag. Of dat wel of niet goed is, dat zeggen wij niet. Wij bieden alleen, als een onafhankelijke instelling, ruimte voor dit soort discussies. Kortom het museum dat het in de toekomst goed doet, moet veel meer een platform zijn en een echte positie innemen in die maatschappij waarin wij leven.

2. Een publieksvriendelijk museum

De 'public quality' van een museum is wezenlijk voor het behoud van een behoorlijke bezoekersstroom. Hiermee keer ik eigenlijk weer terug op de klantvriendelijkheid.
Wat is public quality? Ik zal proberen het te definiëren. Dat is in feite de mate waarin een museum beantwoordt aan de behoeften en de wensen van zijn bezoekers. Wat voor bezoeker het ook is. Naar de mate waarin je dat beter doet, zul je ook steeds meer vaste klanten hebben, veel meer mensen ook die je museum aanbevelen. Deze laatste groep vind ik ook al een vaste klant. Al komt iemand maar één keer, maar blijft hij maar zeggen: 'Ben je nu nog niet in Naturalis geweest?' dan is dat voor mij een vaste klant. De public quality wordt wel eens samengevat in de 3 C's:,- helaas weer in het Engels-: charm, chairs, children.
Het museum dat het in de toekomst goed zal doen moet dus een charmant museum zijn.

Ik hoop dat ik u in mijn lezing een beeld heb kunnen geven van de ontwikkelingen in de museumwereld en hoe wij daar mee zijn om gegaan.

Ik dank u voor uw aandacht.

Discussie

Vraag

LAURENS CROUWEL, DAGBLAD VAN HET NOORDEN:

Ik heb voordat die plannen van de publieke presentatie boven kwamen drijven in politiek Den Haag, een poging gewaagd om binnen te komen in, ik meen de Raamsteeg in Leiden. Dan moest je tussen twee van die enorme olifanten door en vervolgens liep ik tegen een blok roze granietrots op. Daar stond in steen gekapt: collectie Dubois. In diezelfde stenen letters stond er ook 'niet voor publiek toegankelijk', als het ware vastgelegd voor de eeuwen. Dat kwam op mij over als een opslagplaats en ik heb eigenlijk nooit goed begrepen waarom dat zo was.
Ik sprak toen met een van de conservatoren, die daar de volgende theorie over had: 'Ja, we hadden hier een prachtig gebouw en toen we nét aan de publieke ruimten wilden beginnen, waren de centen op.' Ik zie nu eigenlijk datzelfde patroon terugkeren in de huidige presentatie; ook een prachtige publieksruimte, en daarnaast zo'n enorme bunker, met zelfs 20 verdiepingen en dat zit helemaal volgestouwd met dingen. Het gaat natuurlijk niet om alles te kunnen zien, ik meen dat 10% naar buiten komt en dan gaat het weer terug. Ik vind het toch een soort wetenschappelijke striptease af en toe.

Hoe gaat u nu om, met de verhouding tussen de collectie in opslag en wat je daarvan laat zien ?

Antwoord

Het aardige is dat, voordat ik naar dit museum ging, wat het meest wetenschappelijke museum misschien is in Nederland, ik directeur was van het meest educatieve museum in Nederland, het Museon. Ik ben dus met precies diezelfde vraag daar binnen gekomen, en in die zin denk ik dat ik heel objectief antwoord kan geven. Ik weet nog heel goed dat ik altijd als voorbeeld nam, - even willekeurig hoor – 'Jongens, jullie hebben geloof ik 250 eidereenden. Kunnen we nou niet met 100 toe?'. Nou, dat is echt vloeken in Gods huis. Ik ben ook iets gaan begrijpen waarom dat zo is. Of je nu eidereenden neemt of paradijsvogeltjes, om de evolutie goed te kunnen bestuderen, met alle variaties daarin, om de biodiversiteit écht goed in beeld te brengen is zo'n archief onmisbaar.
Een archief van de 16e eeuw, dat misschien wel dertig, vijftig of misschien wel 100 jaar nooit wordt geraadpleegd, kan over een eeuw om wat voor reden dan ook ineens hele wezenlijke gegevens opleveren. Ik kan daar een recent voorbeeld van geven. Er is onlangs een onderzoek gedaan naar de samenstelling van eierschalen.

Wij hadden een collectie als enige in heel Nederland van eierschalen van meer dan 150 jaar oud, oplopend tot heden. Uit onderzoek kan blijken hoe die samenstelling van die eierschalen veranderd is, onder wat voor omstandigheden en waarom. En dan zult u zeggen, waar is dat interessant voor -en dat vraag ik me bij allerlei andere experimenten ook wel eens af - maar in dit geval kan het heel interessant zijn voor allerlei milieutechnische problemen die opgelost moeten worden.
Dus die verscheidenheid vergt, dat eigenlijk alles waar ooit over geschreven is, ook daadwerkelijk nog bewaard blijft. Afgezien van de wetenschappelijke nieuwsgierigheid, wat ik trouwens altijd een heel legitiem argument vindt. Er wordt ook weggegooid, maakt u zich niet ongerust. Er vindt met name heel veel selectie aan de poort plaats. Ons museum is een van de zes cases in het museumselectieproject, dat er op dit moment loopt. Er wordt gekeken naar u hoe dat nou in een natuurhistorisch museum werkt en wat je nu wel en niet weggooit en bewaart. En wat het bewaren aangaat, is één van de criteria inderdaad, dat als er ooit met zo'n collectie daadwerkelijk iets verschenen is wat de moeite waard kan zijn, al is het over een eeuw, moet je het niet weggooien, want anders kan je het nooit meer nazien.

Vraag

PETRA HERWEIJER - VERANTWOORDELIJK VOOR HET TENTOONSTELLINGSBELEID VAN DE UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK VAN AMSTERDAM:

U zei, dat Eelco Brinkman met dat geniale voorstel kwam voor het ontwikkelen van een nieuw natuurhistorisch museum.

Ik weet wel dat u die hele voorgeschiedenis niet kan vertellen, maar mijn vraag is of daar niet een lobby aan vooraf gegaan is?

Antwoord

Ja, maar er zijn natuurlijk meer musea die heel veel wetenschappelijk werk doen. Onderschat ook bij wijze van spreken het Rijksmuseum van Amsterdam niet, waar wel degelijk wetenschappelijk werk plaatsvindt en allerlei dingen bewaart worden die zuiver voor de wetenschap zijn, dus in die zin wel vergelijkbaar.
Maar er is natuurlijk een lobby geweest.
En de lobby ging tussen Amsterdam en Leiden, welke stad het zou worden. Niet toe-

vallig helemaal denk ik dat Eelco Brinkman ondermeer een Leidenaar is. Want in die tijd heb ik als Museondirecteur - dat mag u best weten- gestemd voor Amsterdam, want Amsterdam was actief. Die had nog wel eens tentoonstellingen. Leiden, daar kende ik niemand van, die bewogen zich nooit in de Nederlandse Museumvereniging of waar dan ook, die waren volslagen obscuur. Maar dat kwam, alweer, omdat het een wetenschappelijk instituut was.

Vraag

Petra Herweijer - verantwoordelijk voor het tentoonstellingsbeleid van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam:

Naturalis is helemaal niet een gewoon museum, omdat u gelieerd bent aan een echt wetenschappelijk instituut. En dat blijft ook zo. U kunt zich dus ook verdedigen tegenover aanvallen zoals die van de vorige vragensteller.

Hoe kijkt u daar tegen aan?

Antwoord

Er zijn echt nog altijd een aantal wetenschappers die zien liever dat publiek vandaag vertrekken dan morgen.
Daar kan ik me nog best iets bij voorstellen ook, want ze worden vaak gestoord door allemaal vragen uit het publiek die ze moeten beantwoorden.
Wij hebben de zuivere wetenschappers-specialisten die bij wijze van spreken nooit een algemene vraag willen beantwoorden. Dus als wij hen vragen: geef nou eens een definitie van evolutie, dan zeggen ze vaak; 'nee, dat kunnen we niet'. Maar we hebben ook een tussenlaag, veel meer generalisten en ook zoölogen, die niet zo precies zijn en gemakkelijker een definitie geven. Die durven tenminste. Ik heb nog een voorbeeld, de wetenschappers moesten op een gegeven moment ook alle teksten controleren, want er mag geen onzin in staan. Die teksten heb ik op een gegeven moment allemaal op mijn vakantieadres toegefaxt gekregen. In bijna iedere zin stond 'vermoedelijk' en 'waarschijnlijk', zoals we allemaal wel weten. Die termen heb ik allemaal geschrapt.

Vraag

Marten Knip, Stichting WeTeN

Hoe is de relatie met andere natuurhistorische musea, qua uitwisseling of gezamenlijk beleid ? Zien ze je ook als een concurrent?

Antwoord

De relatie is er heel sterk een geweest, van de grote broer in Leiden. Al die regionale kernmusea die mochten wel wat komen lenen en we wilden wel eens wat voor ze doen. En dan mochten ze best dankbaar zijn. Dat is gelukkig echt heel positief veranderd. Er is nu duidelijk een soort afbakening tussen de grote regionale kernmusea wat nu hun terreinen zijn. Ook op het gebied van de collecties zeggen wij op een gegeven moment; dat moeten wij niet meer verzamelen. Wij hebben bijvoorbeeld collecties zweefvliegen van iedere provincie, keurig gecatalogiseerd. Als nu Drente zegt wij willen jullie collectie Drentse zweefvliegen heel graag en zegt dat ze er goed voor kan zorgen, dan krijgen ze die. Maar ook in de sfeer van tentoonstellingen met Groningen, Rotterdam, Enschede en Tilburg. Ik moet zeggen, dat is een goede collegiale samenwerking. De enige spanning die er nog wel eens is, is toch met het zoölogisch museum in Amsterdam, alhoewel dat nauwelijks publiek heeft, maar wel een gigantische collectie.

Vraag

Peter de Haan, Directeur Universiteitsmuseum Utrecht

Binnen de universitaire collecties is er een operatie gaande, waarin de zoölogische collectie een belangrijke rol speelt. In je hele verhaal kom ik de universiteit Leiden niet meer tegen. Hier in Utrecht hebben we de situatie nog van onderbrenging binnen de universiteit. Dat roept bij mij een vraag op.

Hoeveel onderzoeksafstemming heb je te plegen met de universiteiten?

Antwoord

Ik merk dat een half uur toch wel heel erg kort is voor een verhaal waarin je probeert duidelijk te maken hoe een verandering inclusief de cultuuromslag, heeft plaatsgevonden. Juist in verband met die verzelfstandiging hebben we de banden met de verschillende universiteiten versterkt. We hebben een convenant met de universiteit van Leiden afgesloten. We hebben een convenant afgesloten met de ROD, de oude rijksgeologische dienst. We hebben zelfs ook convenanten met het buitenland, omdat we daar al heel veel contacten mee hadden, met de universiteit van Granada bijvoorbeeld. We gaan het doen met de Vrije Universiteit in Amsterdam en een universiteit in Colombia op geologisch gebied.
Dat doen we om te zorgen dat we dat soort voeling niet verliezen en onze positie versterken. Juist omdat we geen overheidsinstelling meer zijn, maar toch om ook op de lange duur ons onderzoek gefinancierd te krijgen door het Rijk. Want het onderzoek is natuurlijk iets waar ik nooit of te nimmer van de individuele bezoeker van het museum het geld voor kan besteden, mag besteden vind ik, want die komt voor iets anders. Het onderzoek moet gegarandeerd zijn. Het convenant met de Universiteit Leiden heeft bijvoorbeeld geleid tot een aantal nader omschreven programma's waarin we echt samenwerken met de eco-evolutionaire wetenschappenfaculteit. De eerstejaars studenten zijn bijvoorbeeld vorige week allemaal door het museum heen geleid en dan juist natuurlijk weer wèl door de conservatoren.

Vraag

Peter de Haan, Directeur Universiteitsmuseum Utrecht

Een cursus klantgerichtheid zal vast en zeker op weerstand stuiten bij een aantal mensen.

Hoeveel personeelswisselingen heb je nu in feite nodig gehad in de afgelopen jaren?

Antwoord

Natuurlijk heeft een cursus klantgerichtheid zijn grenzen. Dat moet je niet almaar blijven herhalen voor wetenschappers die niet zoveel met de klanten te maken

hebben. Aan de andere kant heb ik geleerd, bijvoorbeeld van dierentuinen, dat het voor de mensen die altijd met het publiek omgaan, goed is om jaarlijks naar een opfriscursus te gaan. Wij vonden het wel noodzakelijk om de cursus klantgerichtheid eens één keer echt museumbreed te doen, omdat namelijk door de spanningen rondom zo'n nieuwbouw, mensen best eens een keer wat vriendelijk naar elkaar konden kijken.

Vraag

MEVROUW WIERSMA , TEYLERSMUSEUM HAARLEM:

U werft 350.000 bezoekers op jaarbasis. Heeft u ook een profiel van die bezoekers?

Antwoord

Voordat ik antwoord geef zal ik zeggen wat we hadden verwacht. Waar hadden we op ingezet? Ik heb gezegd, we zitten niet Rotterdam, we zitten niet in Amsterdam, we zitten niet in Haarlem, we zitten niet in Utrecht, we zitten in Leiden of all places! En in Leiden is er nog nooit een museum geweest dat meer dan 100.000 bezoekers haalde. Ik ging daar 50% boven zitten, ik zei: '150.000 bezoekers en meer beloof ik jullie niet'. Dat is geaccepteerd door het rijk. Onze hele begroting is daarop gebaseerd en dat blijkt nu goed te lopen. We hebben de begroting voor dit jaar aangepast, dus het aantal bezoekers voor 1999 op 200.000 gezet. Ik moet zeggen we krijgen een klap terug, dat kan niet missen. De 350.000 nu is te mooi om waar te zijn. Dus ik vermoed dat wij straks zullen stabiliseren tussen de 200.000 en 250.000 bezoekers en dat moet je dan vasthouden.

Wat betreft het bezoekersprofiel; er zijn allerlei voorbereidingen getroffen om een bureau daadwerkelijk publieksonderzoek te laten doen. Tot nu toe is het vooral steekproefsgewijs geweest. En het opvallende is, als je dat ook gewoon zelf bijhoudt, dat het per zondag wisselt. Afgelopen zondag bijvoorbeeld was -omdat het heel hard regende- een veel minder prettige zondag dan de zondag daarvoor. Hoe komt dat? Omdat allerlei mensen die eigenlijk een heel ander uitje voor ogen hadden zeggen 'dan gaan we maar naar Naturalis'. Dan heb je het niet zo zeer over een bezoekersprofiel maar is dat gewoon een keuze die gemaakt wordt. Wij worden veel

gekozen op dit moment. Overigens, het publiek dat bij ons komt bestaat overwegend uit gezinnen, althans in de weekends. Door de week is dat veel meer de publieksgroep waar wij op gemikt hebben: de wat oudere 40-plussers, natuurliefhebbers. Als ik vandaag naar het restaurant loop en zie wat er rondloopt, dat denk ik ja, dat is precies wat ik verwacht had van wat er zou komen. Dat loopt dus door tot 80, hè? Dat is niet te geloven. Die 55-plusser is voor ons musea een gouden bron.

Reactie

'Daar komen er steeds meer van'

'Ja, daarom. Dat is ook de reden overigens dat wij geen 55-pluskorting toepassen, die hebben het veel rijker dan wij en iedereen'

Vraag

Jacques Zegers

'Ik heb een vraag aansluitend op die bezoekers.
Ik meende al uit uw praatje te begrijpen dat u niet zo dol bent op scholen, zeg ik nu maar even voorzichtig.
Is dat zo?'

Antwoord

Nee hoor, ik vind alleen dat de focus op scholen soms te overdreven is.
Er is nu bijvoorbeeld dat programma 'museum en school', van alle Leidse musea, ingezet door Nuis nog samen met Netelenbos in hun tijd op OC&W. Wanneer dat inderdaad als doelstelling heeft dat alle Leidse kinderen en uit de omgeving van Leiden tijdens de basisschool alle Leidse musea een keer bezocht hebben, dan vind ik dat echt een fantastisch uitgangspunt. Wie weet helpt ze dat om nooit meer een hekel te hebben aan musea. Ik vind dat er te veel tijd en aandacht is gestoken in de educatie. We hadden vroeger die almachtige conservator. Die bepaalde wat er gebeurde en daar achteraan holde de educatieve afdeling. De tentoonstelling was

klaar en dan mochten zij nog een leuk boekje maken. Het is tegenwoordig bijna andersom, dat vind ik dus het andere uiterste. Nu is het zo dat de educatoren op een gegeven moment bepalen wat de wetenschappers moeten doen. De balans moet terug, vind ik.
Ik vind dat er zeker scholen moeten komen. Dolgraag. In het Museon haalden wij 100.000 scholieren per jaar binnen in groepsverband. Dat was overigens ook een hele mooie basis voor je aantallen, maar het moet wel iets te maken hebben met wat je als museum presenteert. Om één voorbeeld te geven van datzelfde Museon. Eén van de topnummers was een les magnetisme. Daar vond je niets van in de opstellingen. Dat was maar leuk proefjes doen. Dan denk je: laat ze dat op school doen. Maar die scholen vinden dat ideaal, die komen dolgraag naar de musea toe voor dat soort proefjes. Nou, daar moet je dus een grens stellen. Niets tegen educatie hoor, voor mijn part noemen we het alleen anders, omdat het woord educatie nog altijd voor heel veel mensen direct wordt verbonden met school, terwijl ik vind dat de educatie ook voor de toeristen moet plaatsvinden, ook voor de familieleden die daar rondlopen, dat het dus eigenlijk ietwat doordesemd moet zijn in je hele pakket.

Reactie

Ik verbaas me toch een beetje. Want u wilt wel een platform zijn voor wetenschappers en allerlei natuurorganisaties en die mogen dan ook niet-museale dingen binnen uw gebouw doen -van harte mee eens- maar scholen die zelf misschien beperkte ruimtes hebben om allerlei proefjes te doen of daar ook niet de apparatuur voor hebben, dat zou u niet centraal kunnen aanbieden?

Antwoord

Als het met de functie van het museum niets te maken heeft, vind ik dat je het niet moet doen. Zodra het gaat om een tentoonstelling of een opstelling van echt een heel belangrijk object binnen een tentoonstelling waar je dan een les omheen bouwt, dan wordt het verhaal anders. Maar ik vind dat we bij onze core business moeten blijven als je dat soort activiteiten ontwikkelt. Er moet een relatie zijn, het moet echt iets te maken hebben met de rest van het museum.

Reactie

Maar magnetisme komt toch ook altijd in de natuur voor, dus het lijkt me niet zo'n probleem als u zo'n groep echt binnen zou willen hebben om die link moedwillig op te zoeken.

Ja, dat klopt. Zodra ik een tijdelijke tentoonstelling over magnetisme heb, moet je er een les over geven. Als hij er niet is, moet je het niet doen. Dat is ongeveer mijn stelling in deze.

Vraag

MEVROUW WIERSMA, TEYLERS MUSEUM HAARLEM:

Hoe lang blijft de gemiddelde bezoeker binnen?

Antwoord

Veel langer dan we dachten, want dat is wèl gemeten. De gemiddelde bezoeker blijft drie uur, inclusief koffie. Uiteraard zijn er bij die met een uur weg zijn, maar er zijn er ook bij die je echt om 11 uur 's morgens ziet binnenkomen en die zijn er om 4 uur nog. Men blijft dus heel lang.

Martinus van Marum (1750 - 1837)

Een elektriserend geleerde

Martinus van Marum was in de tweede helft van de 18e eeuw een internationaal bekend geleerde. Hij verrichtte onderzoek op een groot aantal wetenschappelijke terreinen, zoals de fysica, de botanie, de paleontologie en de chemie en was daarnaast ook arts. Tevens werkte hij aan de ontwikkeling van 'praktisch bruikbare toepassingen van wetenschappelijke inzichten', zoals een draagbaar brandblusapparaat of een luchtverversingssysteem voor gebouwen en schepen.

De rechtvaardiging van wetenschappelijk onderzoek vond hij vooral in het praktisch nut dat het mens en maatschappij oplevert, een inzicht dat niet altijd door zijn wetenschappelijke tijdgenoten werd gedeeld. Als directeur van het naturaliënkabinet van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen en later als directeur van museum en bibliotheek van de Teylers Stichting zette hij zich in om de deuren naar de wetenschap en techniek voor een breed publiek te openen. Daarnaast gaf hij als lector in de natuurwetenschap en wiskunde talloze openbare lessen voor de burgers van Haarlem. Zijn lessen bestreken een breed terrein. Hij gaf spraakmakende openbare demonstraties van wetenschappelijke instrumenten, waarmee hij belangstelling wilde opwekken voor wetenschap en techniek. Bekend werd Van Marum met zijn statische electriciteit opwekkende 'ongemeen groote elektriseermachine'.

Met zijn wetenschapsideaal en zijn wending naar het brede publiek was Van Marum een vroege vakgenoot van de huidige professionals in de wetenschap- en techniekcommunicatie.

Bron: Martinus Van Marum 1750 – 1837, Een elektriserend geleerde;
A. Wiechmann en L.C. Palm (redactie), Joh. Enschedé en Zonen, Haarlem, 1987.

Van Marum Sociëteit

In de geest van Martinus van Marum biedt de Van Marum Sociëteit een ontmoetingsplaats aan iedereen die zich actief inzet op het gebied van wetenschap- en techniekcommunicatie. Elk kwartaal wordt een inspirerende spreker uitgenodigd voor Van Marum bijeenkomsten in stadskasteel Oudaen te Utrecht. Daarnaast wordt er jaarlijks een Van Marum Special georganiseerd, een lezing met een bijzonder karakter.

Stichting WeTeN
Antwoordnummer 9134
3500 ZA Utrecht

Antwoordkaart

☐ Ja, ik wil graag een abonnement op de Van Marum Lezingenreeks en ontvang hierover uw nadere informatie.

Ik wil graag eerdere uitgave(n) tegen kostprijs ontvangen:

( ) exemplaren van het Journalistiek verslag Van Marumlezingen ☐ 1998 ☐ 1997
( ) exemplaren Van Marumlezing 1999 nr ( )
à ƒ 3,50 per stuk *

*betaling geschiedt na ontvangst van de boekjes met bijgesloten factuur

☐ Ja, ik wil graag uitgenodigd worden voor de bijeenkomsten van de Van Marum Sociëteit

naam:

adres:

postcode/ plaats:

telefoonnummer:

e-mail:

functie/ organisatie:

Informatie

Van Marum Lezingenreeks

Voor nadere informatie over de Van Marum Lezingenreeks, een abonnement of het bestellen van eerdere uitgaven kunt u contact opnemen met het secretariaat van stichting WeTeN, telefoon 030-2727300 of via e-mail bureau@weten.nl. U kunt natuurlijk ook gebruik maken van de antwoordkaart.

Jaarabonnement: f 15,00

Losse nummers: f 3.50

Eerder verschenen
in de Van Marum Lezingenreeks

1999:

No.1

'Museale succesfactoren voor de toekomst'

drs. Wim G. van der Weiden, directeur Naturalis

Journalistieke verslagen van de Van Marumlezingen 1998
(gratis)

Journalistieke verslagen van de Van Marumlezingen 1997
(gratis)

Eerdere uitgaven zijn te bestellen bij het secretariaat
van Stichting WeTeN zolang de voorraad strekt.

Stichting
Wetenschap en Techniek Nederland

Stichting WeTeN (Wetenschap en Techniek Nederland) heeft als hoofdtaak de publieksvoorlichting over wetenschap en techniek op landelijk niveau te bevorderen. Stichting WeTeN voert een groot aantal markante projecten uit rond maatschappelijk relevante programmafs. Vaak wordt daarbij intensief samengewerkt met organisaties van overheid, onderwijs en wetenschap, en met het bedrijfsleven. Stichting WeTeN wordt gesubsidieerd door de ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en Economische Zaken.